

В.Д.Мішалов¹
І.В.Твердохліб²
В.Т.Юрченко³

¹ Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупика

² ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»

³ Київське міське клінічне бюро судово-медичної експертизи

Ключові слова: правові та законодавчі вимоги, морфологічні дослідження, анатомія, гістологія, цитологія людини.

Надійшла: 05.02.2016

Прийнята: 16.03.2016

УДК 343.226:646-053.2/5:17(07)

ПРАВОВЕ ТА ЗАКОНОДАВЧЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОРЯДКУ ВИЛУЧЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ВІД ТРУПА ЛЮДИНИ ДЛЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З АНАТОМІЇ, ГІСТОЛОГІЇ, ЦИТОЛОГІЇ

Резюме. На основі аналізу змін у новій редакції Кримінального процесуального кодексу України (2012) у поєднанні з іншими чинними нормативними документами, які стосуються діяльності судово-медичної експертизи та правового статусу людини, що померла, обґрунтовані юридичні та законодавчі можливості вилучення (взяття) частин трупа, органів та тканин, крові чи інших біологічних матеріалів для виконання наукових досліджень з анатомії, гістології, цитології людини.

Morphologia. – 2016. – Т. 10, № 1. – С. 107-111.

© В.Д.Мішалов, І.В.Твердохліб, В.Т.Юрченко, 2016

✉ k-sme@nmapo.edu.ua

Mishalov V.D., Tverdokhlib I.V., Yurchenko V.T. Legal and legislative study of biological objects be withdrawn from human corpse for scientific research in anatomy, histology, cytology.

ABSTRACT. Based on the analysis of changes in the new edition of the Criminal Procedural Code of Ukraine (2012) in combination with other applicable regulations, applicable to the forensics and legal status of the person who died, reasonable legal and legislative capabilities withdrawal (registration) parts of the body, organs and tissues, blood or other biological materials for scientific research in human anatomy, histology and cytology.

Key words: legal and legislative requirements, morphological studies, human anatomy, histology and cytology.

Citation:

Mishalov VD, Tverdokhlib IV, Yurchenko VT. [Legal and legislative study of biological objects be withdrawn from human corpse for scientific research in anatomy, histology, cytology]. *Morphologia*. 2016;10(1):107-11. Ukrainian.

Вступ

Важливою складовою багатьох наукових медичних досліджень є пошуки морфологічних (макро-, мікроскопічних), біохімічних та інших змін органів і тканин людини, зумовлених постнатальними онтогенетичними, патологічними та іншими процесами.

На сьогодні в Україні планується і виконується чисельна кількість наукових (переважно дисертаційних) робіт з різних напрямків теоретичної і практичної медицини, у тому числі з судової медицини, нормальної анатомії, гістології, цитології і ембріології людини. Їх об'єктами є або часто бувають частини трупа, органи та тканини, кров чи інші біологічні матеріали померлих осіб. І якщо етичні норми проведення наукових досліджень [1-3] у вищих медичних навчальних закладах чи науково-дослідних установах чітко регулюються їх етичними комітетами, то правові та законодавчі норми вилучення органів

та тканин у померлої людини на сьогодні остаточно не врегульовані. Однією із перших спроб у цьому напрямку було створення у 2007 році рекомендацій «Про правові, законодавчі та етичні норми і вимоги при виконанні наукових морфологічних досліджень» [4].

Зауважимо, що починаючи з 2012 року в Україні діє нова редакція Кримінально-процесуального кодексу (КПК) України зі змінами, що стосуються діяльності судово-медичної експертизи (експерта) та правового статусу людини, що померла [5, 6]. Разом з цим, змінилися і правила/норми вилучення (взяття) частин трупа, органів та тканин, біологічних матеріалів для наукових досліджень. Останнє потребує правового та законодавчого обґрунтування шляхів реалізації наведеної вище проблеми, здатного до врегулювання норм вилучення органів та тканин (біологічних об'єктів) у померлої людини для наукових цілей.

Метою дослідження було проведення правового та законодавчого обґрунтування вилучення частин трупа, органів та тканин, крові, сечі або інших біологічних матеріалів для наукових досліджень з анатомії та гістології, цитології, ембріології людини.

Результати та їх обговорення

Матеріалом для наукових досліджень за спеціальностями ДАК МОН України 14.03.01. «Нормальна анатомія» чи 14.03.09. «Гістологія, цитологія та ембріологія» або інших медичних спеціальностей нерідко слугують органи і тканини трупів чоловічої і жіночої статі, різного віку, що померли внаслідок травматичних ушкоджень, несумісних з життям, за умови відсутності хвороб системи кровообігу, нервової системи, органів дихання, травлення, сечостатевої системи, новоутворень та інші. Правове регулювання вилучення біологічних матеріалів від померлих осіб, тіла яких підлягали судово-медичній експертизі для наукових досліджень, передбачає дотримання певної низки нормативних вимог українського законодавства, а саме: Кримінально-процесуального кодексу України [5, 6], Закону України «Про судову експертизу» [7], Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» [8], Кримінального кодексу України [9], Наказу МОЗ України від 17.01.1995 р. №6 «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України» [10], Закону України «Про поховання та похоронну справу» [11], «Переліку анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів і фетальних матеріалів, дозволених до вилучення у донора-трупа і мертвого плоду людини» та «Переліку органів людини, дозволених до вилучення у донора-трупа», які затверджені Наказом МОЗ України від 25.09. 2000 р. №226 «Про затвердження нормативно-правових документів з питань трансплантації» [12].

З огляду на наведений вище перелік вимог чинних нормативно-правових актів України, вилучення біологічних матеріалів з тіл померлих, що підлягали судово-медичній експертизі, для подальшого наукового дослідження може мати такі шляхи реалізації.

У випадках, що не передбачають отримання дозволу правоохоронних органів чи згоди родичів померлої особи.

Згідно ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» [7]: «Державні спеціалізовані установи, що проводять судові експертизи, мають право одержувати від судів, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування зняття кримінального правопорушення та інші речові докази, щодо яких закінчено кримінальне провадження, для використання в експертній і науковій діяльності».

Тобто, у разі отримання від органу досудо-

вого розслідування інформації про закриття кримінального провадження (відповідно до ст. 284 КПК України) або у разі отримання від суду інформації про закінчення кримінального провадження:

- між **адміністраціями** вищого/середнього медичного (чи ін.) навчального/науково-дослідного закладу (чи ін.) та бюро судово-медичної експертизи укладається **угода (договір)** про співпрацю, в рамках якої при проведенні наукових розробок та впровадження їх у практику можливим є вилучення біологічних матеріалів трупа;

- в рамках **угоди (договору)** про співпрацю між вищим/середнім медичним (чи ін.) навчальним/науково-дослідним закладом (чи ін.) та бюро судово-медичної експертизи одним із **найоптимальніших** шляхів реалізації наукових досліджень з судової медицини, нормальної анатомії, гістології, цитології людини та інших медичних спеціальностей є **використання архівного матеріалу** бюро судово-медичної експертизи, який був отриманий із трупного матеріалу під час проведення попередніх експертиз у відповідності до «Правил проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи» [10].

Отримання інформації про закриття/закінчення кримінального провадження покладається на особу, яка проводить наукові дослідження.

Водночас слід наголосити, що згідно «Правил проведення судово-медичних експертиз у відділеннях бюро судово-медичної експертизи» [10], речові докази, в т.ч. і біологічний матеріал, **знищуються** після певного періоду зберігання у відділенні: у відділеннях судово-медичної гістології, судово-медичної імунології, судово-медичної цитології – після трьох років. Тобто, доцільно також в рамках **угоди (договору)** про співпрацю між вищим/середнім медичним (чи ін.) навчальним/науково-дослідним закладом (чи ін.) та бюро судово-медичної експертизи розглянути варіант не знищення, а «передачі» необхідного «архівного» матеріалу для проведення наукових досліджень.

У випадках, що передбачають отримання дозволу правоохоронних органів чи згоди родичів померлої особи

Між **адміністраціями** вищого/середнього медичного (чи ін.) навчального/науково-дослідного закладу (чи ін.) та бюро судово-медичної експертизи укладається **угода (договір)** про співпрацю, в рамках якої при проведенні наукових розробок та впровадження їх у практику можливим є вилучення біологічних матеріалів трупа. В залежності від того, на якій стадії судово-медичної експертизи трупа проводиться вилучення біологічних матеріалів, та в залежності від анатомічної залежності таких біологічних

матеріалів, можна розглядати наступні шляхи реалізації мети:

1. У випадках, коли проводиться вилучення біологічних матеріалів, які містяться в «Переліку анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів і фетальних матеріалів, дозволених до вилучення у донора-трупа і мертвого плоду людини» та в «Переліку органів людини, дозволених до вилучення у донора-трупа», які затверджені Наказом МОЗ України від 25.09. 2000 р. № 226 «Про затвердження нормативно-правових документів з питань трансплантації» [12] необхідно:

- отримати дозвіл від сторони кримінального провадження (у більшості випадків – це орган досудового розслідування), яка надає труп померлої людини (об'єкт дослідження) для проведення експертизи;

- для запобігання двоякого тлумачення дій щодо вилучення біологічних матеріалів, отримати дозвіл (згоду) від родичів померлого (додаток 1) та повідомити про такі дії керівника місцевої прокуратури протягом 24 годин (відповідно до ст. 16 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині») [8].

Отримання дозволів покладається на особу, яка проводить наукові дослідження; повідомлення керівника місцевої прокуратури про вилучення біологічних матеріалів покладається на судово-медичного експерта.

2. У випадках, коли проводиться вилучення біологічних матеріалів, які не містяться в «Переліку органів людини, дозволених до вилучення у донора-трупа», які затверджені Наказом МОЗ України від 25.09. 2000 р. № 226 «Про затвердження нормативно-правових документів з питань трансплантації» [12] необхідно:

- **або** отримати дозвіл від сторони кримінального провадження (у більшості випадків – це орган досудового розслідування), яка надає труп померлої людини (об'єкт дослідження) для проведення експертизи;

- **або** отримати дозвіл (згоду) від родичів померлого (відповідно до ст. 6 Закону України «Про поховання та похоронну справу») у разі наявності письмового дозволу прокурора про видачу трупа для поховання (відповідно ч. 4 ст.

238 КПК України).

Отримання дозволів покладається на особу, яка проводить наукові дослідження.

Після вилучення біологічних об'єктів складається «Акт вилучення біологічних об'єктів трупа» (додаток 2), у якому вказуються обсяг та характер вилучених тканин. «Акт вилучення...» є складовою частиною «Висновку експерта», тому про вилучення біологічного (-их) об'єкту (-ів) для виконання наукових досліджень експертом має бути зроблений відповідний запис у протокольній частині «Висновку експерта».

Підсумок

Враховуючи недостатню розробку питань щодо порядку вилучення біологічних об'єктів від померлих осіб, тіла яких підлягають судово-медичній експертизі, для наукових досліджень, слід дотримуватись таких дій:

- планувати та проводити ці дослідження з урахуванням сучасних принципів біоетики та правових норм, які регулюють дане питання;

- скласти угоду про співпрацю між адміністрацією медичного навчального чи науково-дослідного закладу та бюро судово-медичної експертизи про можливість користування архівними матеріалами та/або безпосереднього вилучення біологічних матеріалів з тіла померлої особи;

- дотримуватись принципу мінімізації отримання «дозвільних» документів шляхом: використання архівного матеріалу бюро судово-медичної експертизи та/або використання комплексного методологічного підходу (різноманітних методів або методик) для досягнення мети дослідження;

- дотримуватись принципу поваги до гідності особистості: у разі відсутності прижиттєвого волевиявлення вилучати частини тіла, органи та тканини померлого з науковою метою лише за умови наявності добровільної інформованої згоди родичів померлого (за умов наявності у родичів дозволу на поховання тіла);

- дотримуватись принципу конфіденційності: наукова інформація, отримана у процесі проведення наукового дослідження, яка може ідентифікувати особу померлого, повинна зберігатись у таємниці.

Літературні джерела References

1. [Medical law of Ukraine: collection of legal acts]. Kyiv: 'In Jure' Publishing house; 2001. 412 p. Ukrainian.

2. [Patient's rights – human rights in the health care system and medicine: collection of international documents]. Kyiv: Sfera; 2004. 216 p. Russian.

3. Pustovit SV, Kulinichenko VL, editors. [Organization and conduction of ethical review of biomedical researches: methodical recommendations]. Kyiv: Sfera; 2006. 119 p. Ukrainian.

4. Mishalov VD, Chaikovsky YuB, Tverdokhle IV. [About legal, legislative, ethical

standards and requirements at performance scientific morphological researches]. Morphologia. 2007;1(2):108-15. Ukrainian.

5. [Code of Criminal Procedure of Ukraine]. Kyiv; 2012. 290 p. Ukrainian.

6. Bandurka OM, Blazhivskiy EM, Burdol EP, et al., authors; Tatsii VYa, Pshonka VP, Portnov AV, editors. [Code of Criminal Procedure of Ukraine: scientific and practical commentary]. Vol. 1. Kharkiv: Pravo; 2012. 768 p. Ukrainian.

7. [Law of Ukraine "On forensic examination" No. 4038-XII (1994 Feb 25)]. Ukrainian.

8. [Law of Ukraine "On transplantation of organs and other anatomical materials of human"

No. 1007-XIV (1999 Jul 16)]. Ukrainian.

9. [Criminal Code of Ukraine]. Kharkiv: Odissei; 2005. 223p. Ukrainian.

10. [Order of Ministry of Health of Ukraine No. 6 "On improvement of forensic medical service in Ukraine" (1995 Jan 17)]. Ukrainian.

11. [Law of Ukraine "On burial and funeral practices" No. 1102-IV (2003 Jul 10) (With changes according to the Law of Ukraine No2246-IV (2004 Dec 16))]. Ukrainian.

12. [Order of Ministry of Health of Ukraine No. 226 "On approval of regulatory legal acts on the issues of transplantation" (2000 Sep 25)]. Ukrainian.

Додаток 1

ЗГОДА на вилучення (узяття) біологічних об'єктів

Я, _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, рік народження)
що проживаю за адресою:

_____,
як дієздатна особа, усвідомлюючи значення своїх дій і діючи добровільно
без матеріального спонукання та примусу, даю згоду на вилучення у

_____ (прізвище, ім'я, по батькові померлого)
мого (моєї) _____ біологічних об'єктів -
(ступінь родинних відносин померлого)
анатомічних утворень, тканин, їх компонентів та фрагментів з метою проведення
наукових досліджень, необхідних для:

Я проінформований (на), що узяття біологічних об'єктів померлого проводиться з дотриманням вимог Закону України "Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини" або Закону України "Про поховання та похоронну справу" (необхідне підкреслити).

Згоду отримав у:

_____ ступінь родинних відносин особи, яка дала згоду

_____ підпис особи, яка дала згоду
(прізвище, ім'я, по батькові)

"__" _____ 20__ р.

Прізвище, ім'я, по батькові особи, що отримувала згоду на вилучення (узяття) біологічних об'єктів у трупа:

_____ (підпис)

**Акт про вилучення
біологічних об'єктів у трупа**

Висновок експерта №			
Прізвище, ім'я, по батькові померлого			
Вік (повних років) трупа			
Дата проведення судово-медичної експертизи			
Дата вилучення біологічних об'єктів			
Біологічні об'єкти, які були вилучені:			
№ з/п	Назва біологічного об'єкта	Розмір см	Кількість шт.

Вилучення здійснене з дозволу (*позначити позначкою*):

- органу досудового розслідування
 родичів померлого

Прізвище, ім'я, по батькові представника органу досудового розслідування	
--	--

Вилучення (узяття) здійснив лікар судово-медичний експерт:

Прізвище, ім'я, по батькові експерта	
Підпис	

Мишалов В.Д., Твердохлеб И.В., Юрченко В.Т. Правовое и законодательное обоснование порядка изъятия биологических объектов от трупа человека для научных исследований по анатомии, гистологии, цитологии.

Резюме. На основе анализа изменений в новой редакции Уголовно-процессуального кодекса Украины (2012), в сочетании с другими действующими нормативными документами, касающимися деятельности судебно-медицинской экспертизы и правового статуса умершего человека, обоснованы юридические и законодательные возможности изъятия частей трупа, органов и тканей, крови или других биологических материалов для выполнения научных исследований по анатомии, гистологии, цитологии человека.

Ключевые слова: правовые и законодательные требования, морфологические исследования, анатомия, гистология, цитология человека.